

Horizontalne razlike u visokom obrazovanju u Hrvatskoj: učinci različitih oblika kapitala na odabir fakulteta različitog društvenog statusa

Puzić, Saša; Gregurović, Margareta; Odak, Iva

Source / Izvornik: **Revija za socijalnu politiku, 2021, 28, 5 - 22**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.3935/rsp.v28i1.1726>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:303:136602>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute for Migration Research - Institutional repository for storing papers and data sets](#)

Horizontalne razlike u visokom obrazovanju u Hrvatskoj: učinci različitih oblika kapitala na odabir fakulteta različitog društvenog statusa

SAŠA PUZIĆ*

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

Izvorni znanstveni rad
UDK: 378.014.543(497.5)
doi: 10.3935/rsp.v28i1.1726
Primljeno: travanj 2020.

MARGARETA GREGUROVIĆ

Institut za migracije i narodnosti
Zagreb, Hrvatska

IVA ODAK

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

Cilj rada je ispitati horizontalne nejednakosti u visokom obrazovanju u hrvatskom kontekstu. Polazeći od teorije kulturne i socijalne reprodukcije (Bourdieu, 2011.) postavlja se hipoteza da su, nezavisno od uspjeha u srednjoj školi, razlike u vjerojatnosti odabira fakulteta različitog društvenog statusa u određenim područjima studija povezane s kulturnim i ekonomskim kapitalom studenata. Provedene analize temelje se na podacima prikupljenim tijekom akademske godine 2016./17. na uzorku od 1 533 studenta druge i treće godine na 13 fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Kako bi se provjerila polazna hipoteza, u prvom je koraku utvrđena hijerarhija fakulteta okupljenih u područja studija prema stupnju obrazovanja roditelja studenata. Primjenom multinomijalne logističke regresijske analize ispitani su učinci kulturnog i ekonomskog kapitala studenata na vjerojatnost odabira fakulteta različitog društvenog statusa. Dobiveni rezultati pokazuju da je vjerojatnost odabira analiziranih skupina fakulteta povezana s ekonomskim i različitim oblicima kulturnog kapitala studenata i to nezavisno od uspjeha u srednjoj školi. Izuzetak čine dva fakulteta STEM područja čiji odabir nije povezan ni s ekonomskim ni s kulturnim kapitalom studenata, već prvenstveno ovisi o srednjoškolskom uspjehu. Iako je učinak pojedinih oblika ekonomskog i kulturnog kapitala dijelom parcijalan i nekonzistentan te se ne može poopćiti za sve ispitivane skupine fakulteta, dobiveni nalazi upućuju da se odabiri u visokom obrazovanju ne mogu odvojiti od socioekonomskog i sociokulturnog okruženja studenata.

Ključne riječi: horizontalne nejednakosti, visoko obrazovanje, kulturni kapital, ekonomski kapital, odabiri u visokom obrazovanju

* Saša Puzić, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu / Institute for Social Research in Zagreb, Amruševa 11/II, 10 000 Zagreb, Hrvatska / Croatia, puzic@idi.hr

UVOD

Jedna od najuočljivijih karakteristika visokog obrazovanja¹ u svijetu danas je njegovo ubrzano širenje, odnosno omasovljenje (Usher, 2009.). Ovaj globalni trend² započnje 1960-ih i 1970-ih godina u SAD-u i Kanadi, 1980-ih zahvaća zemlje Zapadne Europe, a od 1990-ih prisutan je u zemljama Istočne Europe te u većini razvijenih zemalja svijeta. U ovome ni Hrvatska nije izuzetak. Dok je ak. god. 1990./1991. na visokim učilištima u Hrvatskoj bilo ukupno 70 781 upisanih studenata, ovaj je broj do ak. god. 2017./2018. narastao na 159 430 (DZS, 2018.a, 2018.b), što znači da je broj studenata u navedenom razdoblju porastao za više od 120%.

Premda širenje visokog obrazovanja ima za posljedicu veću participaciju studenata iz svih društvenih slojeva, istraživanja u svijetu (Blossfeld i Shavit, 1993.; Arum, Gamoran i Shavit, 2007.) i Hrvatskoj (Dolan, Puzić i Baranović, 2018.) pokazuju da su nejednakosti obrazovnih šansi između društvenih slojeva najvećim dijelom postojane. Štoviše, pored nejednakosti u pristupu visokom obrazovanju koje su većinom stabilne (s tendencijom smanjivanja u nekim zemljama), u literaturi se ukazuje na tendenciju jačanja tzv. »horizontalnih nejednakosti« u odabiru tipa (npr. sveučilišno u odnosu na stručno visoko obrazovanje) i područja studija (npr. tehničke u odnosu na humanističke znanosti). Povećanje horizontalnih nejednakosti povezano je s unutarnjom diferencijacijom sustava visokog obrazovanja, pri čemu se selekcijski procesi

dijelom premještau od pristupa tercijarnom obrazovanju prema sociokulturno zavisnim odabirima povezanim sa studijem. Razlog tome je naglo povećanje broja studenata zbog kojeg visokoškolske diplome gube na ekskluzivnosti (kredencijalna inflacija), a što, u konačnici, rezultira slabljenjem veze između formalnog stupnja obrazovanja i društvene stratifikacije (Kraaykamp i sur., 2013.). Prema nekim autorima (van de Werfhorst i Luijckx, 2010.; Netz i Finger, 2016.; usp. Lucas, 2001.), ovakav razvoj može potaknuti studente iz viših klasa da pokušaju ostvariti kvalitativne prednosti unutar visokog obrazovanja (npr. upisujući razmjerno prestižna područja studija) kako bi na taj način ostvarili nove načine društvene distinkcije i sačuvali svoj privilegirani položaj u društvu. U tom smislu, ističe se da je horizontalna distinkcija u visokom obrazovanju povezana s različitim aspektima budućeg profesionalnog i privatnog života studenata, uključujući klasni položaj i zapošljivost na tržištu rada, životni stil i obiteljske odnose (Gerber i Cheung, 2008.; Bourdieu, 2011.). Usprkos tome, istraživanja horizontalnih razlika prema društvenom podrijetlu i dalje su podzastupljena u odnosu na druga istraživanja obrazovnih nejednakosti (Davies i Guppy, 1997.; van de Werfhorst, Sullivan i Cheung, 2003.; Gerber i Cheung, 2008.).

S obzirom na to da, prema našim saznanjima, sustavna istraživanja o horizontalnim nejednakostima u visokom obrazovanju u Hrvatskoj dosad nisu rađena, u radu se želi ispitati »otvorenost« visokog obrazovanja s obzirom na vjerojatnost oda-

¹ U daljnjem tekstu pojmovi visokog i tercijarnog obrazovanja koriste se kao sinonimi.

² Brzo širenje visokog obrazovanja posljedica je dominantnih politika koje njegov razvoj promatraju kao polugu gospodarskog razvoja, ali i pravednijih društvenih odnosa (Brown i sur., 1997.). Pretpostavka o ekonomskoj isplativosti visokog obrazovanja posebno se ističe razvojem globaliziranih ekonomija utemeljenih na znanju gdje, uslijed povećane potražnje za stručnom radnom snagom, visokoškolske ustanove u značajnoj mjeri kontroliraju pristup tržištu rada (Halsey, 2006.). U tom se sklopu razvoj tercijarnog obrazovanja predstavlja kao instrument osnaživanja konkurentnosti nacionalnih ekonomija na globalnoj razini (za EU, European Commission, 2003.), ali i kao sredstvo povećanja društvene kohezije i smanjenja društvenih nejednakosti (za EU, Berlin Communiqué, 2003.).

bira fakulteta različitog društvenog statusa u određenom području studija. Pritom se moguće društvene nejednakosti u odabiru fakulteta, odnosno područja studija, razmatraju u okviru teorije o kulturnoj i socijalnoj reprodukciji P. Bourdieua (2011.).

TEORIJA KULTURNE I SOCIJALNE REPRODUKCIJE

P. Bourdieu (1997.) ističe da u suvremenim demokratskim društvima međugeneracijski prijenos društvenih nejednakosti više nije izravan, već je sve više posredovan razlikama u obrazovnim postignućima. Bourdieu polazi od teze o kompenzatornim strategijama socioekonomske reprodukcije s kojima, zbog sprečavanja ili ometanja izravnog nasljeđivanja društvenih položaja, raste važnost alternativnih resursa. S tim u vezi, posebno naglašava nejednaku raspodjelu kulturnih resursa između klasa i njihovu važnost za obrazovna postignuća. Važnost kulturnih resursa proizlazi iz činjenice da kultura u školi i obrazovnom sustavu u cjelini odgovara kulturi viših klasa, zbog čega Bourdieu govori o klasnim razlikama u kulturnom kapitalu učenika i studenata. Kulturni kapital uključuje jezične i kognitivne kompetencije, kulturne navike i sklonosti, posjedovanje knjiga i umjetnina kao i druge kulturne resurse koji pozitivno utječu na obrazovni uspjeh i obrazovne aspiracije (Bourdieu, 1997.). Međugeneracijska transmisija kulturnog kapitala odvija se primarno u obitelji prijenosom vrijednosti, znanja i kulturnih praksi s roditelja na djecu. U konačnici, razlike u posjedovanju kulturnog kapitala imaju za posljedicu da djeca iz viših klasa imaju u prosjeku viši obrazovni uspjeh i više obrazovne aspiracije od djece iz nižih klasa. Pritom se pokazuje da kulturni kapital utječe na prilagodbu učenika obrazovnom okruženju i očekivanjima nastavnika (DiMaggio, 1982.), na stavove prema obrazovanju i postavljenim akademskim standardima (Lareau i Weininger, 2003.),

kao i na samoprocjenu akademskih mogućnosti (Reay i sur., 2001.). Kada je riječ o prijelazu iz srednjoškolskog u tercijarno obrazovanje, Bourdieu pokazuje da je kulturni kapital, osim s namjerom studiranja, povezan i s odabirom područja studija (Bourdieu i Passeron, 1990.). Objašnjenje za ovo nalazi u korespondenciji obiteljskog društvenog položaja i kulturnog miljea s ugledom i akademskom kulturom disciplinskih područja (Georg i Bargel, 2017.). Ova se veza u konačnici odražava na hijerarhiju područja studija prema društvenom podrijetlu studenata, gdje npr. studenti iz privilegiranih obitelji prevladavaju u područjima medicine i prava, dok oni nižeg socioekonomskog statusa (SES) češće upisuju umjetničko i humanističko područje (Bourdieu i Passeron, 1990.). Osim kulturnog kapitala, na obrazovni uspjeh i aspiracije mogu utjecati i razlike u socijalnom i ekonomskom kapitalu učenika/studenata i njihovih obitelji. Socijalni kapital odnosi se na obiteljsku mrežu poznanstava, prijateljstava ili članstava u društvenim grupama, dok ekonomski kapital (novac i druga materijalna dobra) predstavlja materijalnu osnovu stjecanja ostalih oblika kapitala (kulturnog i socijalnog). Sva tri oblika kapitala (kulturni, socijalni i ekonomski) mogu se konvertirati jedan u drugi i međusobno se osnaživati (Bourdieu, 1997.). Konverzija kulturnog kapitala u obrazovne kvalifikacije i potom u ekonomski kapital omogućava, u konačnici, prividno legitiman prijenos materijalnog bogatstva i društvenih položaja s roditelja na djecu.

PREGLED ISTRAŽIVANJA O ODNOSU DRUŠTVENOG PODRIJETLA I ODABIRA PODRUČJA STUDIJA

Na važnost društvenog podrijetla za odabir područja studija upućuju rezultati različitih međunarodnih istraživanja. U tim se istraživanjima zastupa stajalište da oda-

bir studija korespondira s ekonomskim položajem roditelja, ali i s njihovim kulturnim karakteristikama. Na temelju longitudinalnih podataka britanske kohorte ispitanika, van de Werfhorst, Sullivan i Cheung (2003.) pokazuju da djeca iz više srednje klase češće odabiru studije medicine i prava u odnosu na djecu iz nižih klasa, pri čemu se učinak društvene klase pokazuje nezavisno od školskog uspjeha. Autori ovakav rezultat objašnjavaju mogućnostima studija medicine i prava za održanje roditeljskog klasnog položaja. Analiza je također pokazala da, za razliku od klasnog podrijetla, kulturni kapital mjerem čitalačkim navikama u obitelji nije bio povezan s odabirom područja studija. Analizirajući njemačke podatke za četiri generacije završenih srednjoškolaca (1983., 1990., 1994., 1999.), Reimer i Pollak (2010.) navode da jedino za područja medicine i prava visoko obrazovanje oca povećava šanse odabira u svim ispitanim godinama, dok su isti učinci (visoko obrazovanje oca) za odabir drugih područja studija nekonzistentni kroz vrijeme. Na istome tragu naglašava se i da učenici s najboljim školskim uspjehom iz viših klasa odabiru područja medicine i prava, dok najbolji učenici iz nižih klasa preferiraju prirodne znanosti. Autori napominju da su u promatranom razdoblju učinci društvenog podrijetla učenika za odabir područja studija, usprkos širenju sustava visokog obrazovanja, ostali stabilni. Koristeći longitudinalne podatke mladih u SAD-u, Davies i Guppy (1997.) utvrđuju da veće šanse za upis visoko selektivnih sveučilišta i elitnih programa imaju studenti višeg SES-a i oni s više kulturnog kapitala. Rezultati pritom pokazuju da učinak kulturnog kapitala (mjerem čitalačkim resursima u obitelji), za razliku od učinka SES-a, ostaje statistički značajan i nakon kontrole akademskog uspjeha. Moguće objašnjenje za važnost SES-a i kulturnog kapitala za upis selektivnih sveučilišta i elitnih programa autori nalaze u njihovu utjecaju na širu percepciju

obrazovnih mogućnosti i obrazovnog tržišta »koja je kod srednjoškolaca većinom ukorijenjena u njihovom obiteljskom podrijetlu« (Davies i Guppy, 1997.: 1433). Uspoređujući podatke za diplomirane studente u 11 europskih zemalja, Triventi (2013.) ukazuje na značajne razlike među zemljama u odnosu stupnja obrazovanja roditelja i prestiža odabranog područja studija. Pored zemalja u kojima obrazovanje roditelja nema značajnog učinka za prestižnost odabranog područja studija (Austrija, Belgija, Njemačka, Španjolska), postoje zemlje u kojima postoji razmjerno slaba veza (Češka Republika, Finska, Francuska, Nizozemska) i one u kojima je ta veza jača (Italija, Norveška, Ujedinjeno Kraljevstvo). Neujednačenost rezultata autor objašnjava mogućnošću da je u nekim zemljama klasna pripadnost jača determinanta odabira područja studija od obrazovanja roditelja, odnosno da su buduća primanja ili neki drugi kriterij, važniji za odabir područja studija od njegovog prestiža. Postojanje veze između visokog obrazovanja roditelja i odabira prestižnih područja studija (medicina i pravo) utvrđuje i Zawistowska (2011.) na uzorku studenata triju poljskih visokoškolskih učilišta.

Premda u Hrvatskoj nisu provedene sustavne analize usmjerene na odnos društvenog podrijetla i odabira područja studija, nalazi manjeg broja istraživanja upućuju na postojanje ove veze i u hrvatskom kontekstu (Doolan, Puzić i Baranović, 2018.). U radu iz 1967. godine Supek (1967.) pokazuje da su medicina i društvene i humanističke znanosti područja s najvećim udjelom studenata čiji očevi imaju visoko obrazovanje, dok je najmanji udio takvih studenata među studentima agronomije. Desetak godina kasnije Previšić (1978.) potvrđuje ove nalaze navodeći da najviši postotak visokoobrazovanih očeva imaju studenti medicinskog i prirodoslovno-matematičkog područja, a najniži studenti iz područja agronomije. Recentniji nalazi EUROSTUDENT istraživanja (Farnell i sur., 2011.) također upućuju

na razmjerno visoko obrazovanje roditelja studenata medicine u odnosu na studente u drugim područjima.

Predstavljeni pregled istraživanja ne pretendira na sveobuhvatnost, budući da bi se mogao dopuniti drugim (međunarodnim) radovima koji adresiraju horizontalne nejednakosti prema području studija (npr. van de Werfhorst i Luijckx, 2010.; Georg i Bargel, 2017.). No, unatoč nužnoj selektivnosti, smatramo da navedeni odabir može biti indikativan s obzirom na dva aspekta ove problematike. Prvi se odnosi na razmjerno mali broj radova koji odabir područja studija dovode u vezu s različitim vidovima kulturnog kapitala (u usporedbi s onima koji ispituju uobičajene indikatore društvenog podrijetla poput klasne pripadnosti ili obrazovanja roditelja), a drugi na podistraženost problematike horizontalnih nejednakosti u visokom obrazovanju u Hrvatskoj.

CILJ, ISTRAŽIVAČKA PITANJA I HIPOTEZA

Cilj rada je ispitati horizontalne nejednakosti u visokom obrazovanju u hrvatskom kontekstu. Pritom se želi odgovoriti na sljedeća istraživačka pitanja:

1. Postoji li povezanost vjerojatnosti odabira fakulteta različitog društvenog statusa u određenim područjima studija s odabranim indikatorima ekonomskog i kulturnog kapitala studenata? Ukoliko ovakva povezanost postoji, takav bi rezultat bio potpora središnjim postavkama Bourdieuove teorije kulturne i socijalne reprodukcije te bi ukazivao na prisutnost horizontalnih nejednakosti u visokom obrazovanju u hrvatskom kontekstu.
2. Postoji li učinak različitih oblika kapitala studenata na vjerojatnost odabira fakulteta različitog društvenog statusa u određenim područjima studija i nakon

kontrole uspjeha u srednjoj školi? Odgovor na ovo istraživačko pitanje upućuje na to jesu li učinci ekonomskog i kulturnog kapitala izravni ili su posredovani školskim uspjehom.

Pritom se, na osnovi teorijskih postavki o klasnim razlikama u društvenoj distribuciji kapitala, polazi od pretpostavke da su, neovisno o uspjehu u srednjoj školi, razlike u vjerojatnosti odabira fakulteta različitog društvenog statusa povezane s ekonomskim i kulturnim kapitalom studenata.

METODOLOGIJA

Uzorak

Anketno istraživanje provedeno je tijekom akademske godine 2016./17. na kvotnom uzorku od 1 533 studenata druge i treće godine na 13 fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Fakulteti su odabrani kao reprezentivi područja studija (Tablica 1.), a na svakom fakultetu težilo se anketirati 100 ispitanika odabranih sukladno rodnoj strukturi studenata na drugoj i trećoj godini studija. Definirane su neproporcionalne kvote od 100 studenata sa svakog fakulteta kako bi se omogućilo provođenje komparativnih analiza. Anketiranje je provedeno u grupnom obliku na nastavi, najčešće prije ili poslije završenog predavanja.

Anketu je ispunilo više studentica (65,2%) nego studenata (34,8%) pri čemu je prosječna dob bila 22,5 godina (SD=1,36). Najveći je udio studenata društvenih znanosti (34%) te je u tom području ujedno zastupljen i najveći broj fakulteta. U podjednakim su udjelima zastupljeni fakulteti (i studenti) tehničkih znanosti i biomedicine i zdravstva (17-18%), a u nešto manjem udjelu fakulteti biotehničkih i humanističkih znanosti (12%). Jedini fakultet prirodnih znanosti na Sveučilištu u Zagrebu zastupljen je u udjelu od 7%.

Tablica 1.
 Odabrani fakulteti Sveučilišta u Zagrebu i područje studija

Tehničke znanosti	Biomedicina i zdravstvo	Prirodne znanosti	Biotehničke znanosti	Društvene znanosti ³	Humanističke znanosti
Arhitektonski fakultet	Medicinski fakultet	Prirodoslovno-matematički fakultet	Agronomski fakultet	Pravni fakultet	Filozofski fakultet
Fakultet prometnih znanosti	Stomatološki fakultet		Šumarski fakultet	Fakultet političkih znanosti	Hrvatski studiji
Fakultet strojarstva i brodogradnje				Učiteljski fakultet	
				Filozofski fakultet	
N=274 (17,9%)	N=264 (17,2%)	N=108 (7,0%)	N=179 (11,7%)	N=522 (34,1%)	N=186 (12,1%)

Mjere

Nezavisne varijable

Kulturni kapital operacionaliziran je pomoću četiri indikatora: *Pohađanje izvanškolskih aktivnosti*, *Učestalost posjećivanja kulturnih događaja u zadnjih godinu dana*, *Učestalost čitanja sadržaja nevezanih uz obaveze na studiju te Broj knjiga kod kuće*. *Pohađanje izvanškolskih aktivnosti* je kompozitna varijabla sastavljena od pet tvrdnji: *Jeste li u vremenu prije studija barem godinu dana pohađali: dramsku grupu (npr. u kazalištu); balet ili savremeni ples; pjevački zbor; glazbenu školu ili privatnu glazbenu poduku; školu stranih jezika ili individualnu poduku iz stranih jezika (dihotomni da/ne odgovori)*. Studenti u prosjeku navode da su pohađali dvije od pet aktivnosti (M=1,61; SD=1,312; Min=0; Max=5). *Učestalost posjećivanja kulturnih događaja u zadnjih godinu dana* također je kompozitna varijabla koja uključuje tri tvrdnje: odlazak na predstave; od-

lazak na balet, operu ili koncerte klasične glazbe; odlazak u muzeje ili umjetničke galerije (skale procjene od 1 – *nijednom* do 5 – *7 ili više puta*). Među anketiranim studentima zabilježena je relativno niska učestalost pohađanja kulturnih događaja u zadnjih godinu dana (M=6,23; SD=2,550; Min=2; Max=15). *Učestalost čitanja sadržaja nevezanih uz obaveze na studiju* kompozitna je varijabla usmjerena na čitalačke navike studenata koja uključuje šest tvrdnji: čitanje članaka o politici ili kulturi u dnevnim ili tjednim novinama; knjiga o politici, kulturi ili znanosti; popularno-znanstvenih časopisa ili časopisa kulturne tematike; publicistike; proze i poezije; časopisa ili *web* izdanja o modi, arhitekturi ili *lifestyleu* (skale procjene od 1 – *nikad ili gotovo nikad* do 5 – *nekoliko puta tjedno ili svaki dan*). Zabilježena je u prosjeku umjerena učestalost čitanja sadržaja nevezanih uz obaveze na studiju (M=16,12; SD=4,908; Min=5; Max=30). Varijabla *Broj knjiga kod kuće* (bez uključenih časopisa i udžbenika)

³ S Filozofskog fakulteta i Hrvatskih studija odabrani su smjerovi koji pripadaju ili društvenom ili humanističkom području studija (nema preklapanja kategorija).

temelji se na procjenama broja knjiga u kućanstvu (skala procjene: 1 – 0-10 knjiga; 2 – 11-25 knjiga; 3 – 26-100 knjiga; 4 – 101-200 knjiga; 5 – 201-500 knjiga; 6 – Više od 500 knjiga) pri čemu studenti u prosjeku iskazuju da posjeduju između 101 i 200 knjiga.

Ekonomski kapital mjereno je pomoću varijable *Ukupni mjesečni prihodi kućanstva prije studija*, koji se u prosjeku procjenjuju između 10 000 kn i 15 000 kn.⁴

Premda se obrazovanje roditelja studenata može razmatrati kao indikator kulturnog kapitala ili kao indikator socioekonomskog statusa studenata (usp. Pužić, Gregurović i Košutić, 2016.: 1068-1069), ovdje se, zbog konstrukcije zavisne varijable, koristi kao kontrolna varijabla. U analizama je korišten indikator najvišeg obrazovnog statusa roditelja utemeljen u dva indikatora obrazovanja oca i majke kojeg su studenti procjenjivali skalom od 7 stupnjeva (1 – *Završena osnovna škola ili manje*; 2 – *Trogodišnja srednja strukovna škola*; 3 – *Četverogodišnja srednja strukovna škola*; 4 – *Gimnazija*; 5 – *Viša škola ili visoka škola ili veleučilište*; 6 – *Fakultet ili umjetnička akademija*; 7 – *Magisterij ili doktorat*).

Varijabla *Uspjeh u srednjoj školi* temeljena je na iskazu studenata o prosjeku svih ocjena iz srednje škole, tj. tijekom cjelokupnog srednjoškolskog obrazovanja (numerički iznos, prosjek upisan na jednu decimalu).⁵

Zavisna varijabla

Status fakulteta prema indeksu obrazovanja roditelja i području studija. S obzi-

rom na to da se u literaturi roditeljski obrazovni status povezuje sa socioekonomskim statusom studenata⁶ (Sirin, 2005.), indeks obrazovanja roditelja studenata koristi se kao pokazatelj društvene selektivnosti, odnosno društvenog statusa fakulteta. Pretpostavljena veća ili manja društvena selektivnost fakulteta trebala bi naći svoju potvrdu u povezanosti s ekonomskim i različitim oblicima kulturnog kapitala studenata (Davies i Guppy, 1997.). Indeks obrazovanja roditelja konstruiran je na temelju odgovora o stupnju obrazovanja majke i oca, pri čemu se različitim kombinacijama obrazovanja majke i oca pripisuje određena vrijednost (od -2 za kombinaciju oba roditelja sa završenom osnovnom školom do 2 za oba roditelja sa završenom visokom školom) (Zawistowska, 2011.). U sljedećem je koraku za svaki fakultet izračunat prosječni indeks obrazovanja roditelja te su sukladno dobivenim vrijednostima fakulteti rangirani (Tablica 2.).

Kako bi se fakulteti okupili u skupine prema društvenom statusu, dobivena hijerarhijska struktura (Tablica 2.), podijeljena je temeljem ranga i pripadnosti fakulteta pojedinim disciplinskim područjima. Tako su se fakultetima visokog statusa u kojima u prosjeku oba roditelja imaju visoko obrazovanje pokazali Medicinski fakultet, Arhitektonski fakultet i Stomatološki fakultet. Fakulteti umjereno visokog i fakulteti umjereno niskog statusa obuhvaćaju dvije skupine društvenih fakulteta pri čemu prvoj skupini pripadaju Filozofski i Pravni fakultet, a drugoj Fakultet političkih znanosti, Hrvatski studiji i Učiteljski fakultet.

⁴ Iako postoje bolji pokazatelji ekonomskog kapitala obitelji, poput ekvivalentnog dohotka koji u obzir uzima broj članova kućanstva, ovim istraživanjem nisu prikupljeni svi podaci na kojima bi se mogao temeljiti ovakav izračun, stoga mjeru mjesečnih prihoda kućanstva treba uzeti kao relativno nepreciznu.

⁵ Bolji pokazatelj uspjeha u srednjoj školi bio bi uspjeh na državnoj maturi, no ovim se istraživanjem nisu prikupljali ti podaci. Pritom se socioekonomski status (SES) određuje kao društveni položaj pojedinca ili obitelji ovisno o pristupu ili raspoloživosti financijskih sredstava, moći i društvenog prestiža (Sirin, 2005.).

⁶ Pritom se socioekonomski status (SES) određuje kao društveni položaj pojedinca ili obitelji ovisno o pristupu ili raspoloživosti financijskih sredstava, moći i društvenog prestiža (Sirin, 2005.).

Tablica 2.

Odabrani fakulteti Sveučilišta u Zagrebu rangirani prema indeksu obrazovanja roditelja

	Indeks obrazovanja roditelja					Ukupno (N studenata // suma vrijednosti indeksa po kategorijama ^a / N studenata)
	Oba roditelja sa završenom OŠ (-2 x n)	1 roditelj sa završenom OŠ i 1 sa završenom SŠ (-1 x n)	Oba roditelja sa završenom SŠ (0 x n)	1 roditelj sa završenom SŠ i 1 sa završenom visokim obrazovanjem (1 x n)	Oba roditelja s visokim obrazovanjem (2 x n)	
Medicinski fakultet	-2 x 3 = -6	-1 x 0 = 0	0 x 20 = 0	1 x 30 = 30	2 x 65 = 130	118//154/118 = 1,31
Arhitektonski fakultet	-2 x 0 = 0	-1 x 2 = -2	0 x 12 = 0	1 x 30 = 30	2 x 43 = 86	87//126/87 = 1,31
Stomatološki fakultet	-2 x 0 = 0	-1 x 2 = -2	0 x 36 = 0	1 x 43 = 43	2 x 65 = 130	146//171/146 = 1,17
Filozofski fakultet	-2 x 2 = -4	-1 x 6 = -6	0 x 74 = 0	1 x 80 = 80	2 x 76 = 152	238//222/238 = 0,93
Pravni fakultet	-2 x 1 = -2	-1 x 3 = -3	0 x 45 = 0	51 x 1 = 51	2 x 43 = 86	143//132/143 = 0,92
Fakultet strojarstva i brodogradnje	-2 x 0 = 0	-1 x 5 = -5	0 x 38 = 0	1 x 26 = 26	2 x 31 = 62	100//83/100 = 0,83
Prirodoslovno-matematički fakultet	-2 x 1 = -2	-1 x 7 = -7	0 x 37 = 0	1 x 29 = 29	2 x 34 = 68	108//88/108 = 0,81
Fakultet političkih znanosti	-2 x 0 = 0	-1 x 6 = -6	0 x 52 = 0	1 x 39 = 39	2 x 24 = 48	121//81/121 = 0,67
Hrvatski studiji	-2 x 1 = -2	-1 x 6 = -6	0 x 40 = 0	1 x 30 = 30	2 x 19 = 38	96//60/96 = 0,63
Agronomski fakultet	-2 x 1 = -2	-1 x 5 = -5	0 x 37 = 0	1 x 15 = 15	2 x 19 = 38	77//46/77 = 0,60
Učiteljski fakultet	-2 x 5 = -10	-1 x 3 = -3	0 x 46 = 0	1 x 33 = 33	2 x 22 = 44	109//64/109 = 0,59
Fakultet prometnih znanosti	-2 x 2 = -4	-1 x 7 = -7	0 x 38 = 0	1 x 23 = 23	2 x 17 = 34	87//46/87 = 0,53
Šumarski fakultet	-2 x 0 = 0	-1 x 7 = -7	0 x 50 = 0	1 x 28 = 28	2 x 14 = 28	99//49/99 = 0,49
Ukupno	16	59	525	457	472	1 529

^a vrijednost indeksa za kategoriju * broj studenata u kategoriji

Između ove dvije skupine pozicionirali su se fakulteti srednjeg statusa, odnosno fakulteti *STEM*⁷ područja – Prirodoslovno-matematički fakultet i Fakultet strojarstva i brodogradnje, dok su fakulteti niskog statusa Agronomski fakultet, Fakultet prometnih znanosti i Šumarski fakultet.

Tablica 3.

Status odabranih fakulteta Sveučilišta u Zagrebu klasificiranih prema rangu indeksa obrazovanja roditelja i području studija

	N	%
Fakulteti visokog statusa (Medicinski fakultet, Arhitektonski fakultet, Stomatološki fakultet)	351	22,9
Fakulteti umjereno visokog statusa (Filozofski fakultet, Pravni fakultet)	382	24,9
Fakulteti srednjeg statusa (Prirodoslovno-matematički fakultet, Fakultet strojarstva i brodogradnje)	208	13,6
Fakulteti umjereno niskog statusa (Fakultet političkih znanosti, Hrvatski studij, Učiteljski fakultet)	326	21,3
Fakulteti niskog statusa (Agronomski fakultet, Fakultet prometnih znanosti, Šumarski fakultet)	266	17,4
Ukupno	1 533	100,0

Analize

Uz već navedene deskriptivne analize, u radu se koriste odabrane bivarijatne i multivarijatne analize. Zavisna varijabla (status skupine fakulteta) dovodi se u odnos s indikatorima ekonomskog i kulturnog kapitala, pomoću korelacijske analize te multinomijalne logističke regresije. Analize su napravljene koristeći statistički paket SPSS 18.0.

REZULTATI

Imajući u vidu da se većina analiziranih varijabli (zavisna i nezavisne) smatraju pokazateljima društvenog podrijetla studenata, važno je ispitati na koji su način one povezane kako bi se provjerilo postoje li značajne visoke lažne (spuriozne) korelacije između ispitivanih konstrukata. Stoga se prvo ispituje povezanost statusa fakulteta s nezavisnim varijablama (indikatorima ekonomskog i kulturnog kapitala, uspjehom u srednjoj školi i rodom), a kasnije učinak pojedinih nezavisnih varijabli na odabir fakulteta različitog statusa. Iako se kao pokazatelji korelacija između zavisnog i nezavisnih konstrukata koriste i regresijski koeficijenti dobiveni multinomijalnom regresijskom analizom, najprije je provjerena snaga povezanosti među njima na temelju neparametrijskog testa korelacije između varijabli najniže na razini ordinalne skale – Kendallovog tau-b koeficijenta korelacije.

Analiza pokazuje da je status fakulteta značajno povezan s analiziranim indikatorima ekonomskog i kulturnog kapitala, kao i s rodom i uspjehom u srednjoj školi. Ipak, vrijednosti T_b koeficijenta govore da se radi o prilično slaboj povezanosti. Usporede li se snage povezanosti između različitih setova nezavisnih varijabli, vidljivo je da je nešto snažnija povezanost zabilježena između statusa fakulteta i obrazovnog statusa roditelja. S obzirom na konstrukciju zavisne varijable, njena povezanost s obrazovnim statusom roditelja je očekivana i ovdje se adresira iz metodoloških razloga. Nešto slabija povezanost statusa fakulteta zabilježena je s ukupnim mjesečnim prihodima kućanstva (ekonomski kapital) i pohađanjem izvanškolskih aktivnosti (kulturni kapital), dok su ostali indikatori kulturnog kapitala izrazito slabo povezani sa statusom fakulteta, osim učestalosti čitanja sadržaja nevezane

⁷ Skraćenica za *Science, Technology, Engineering, Mathematics*.

nih uz obaveze na studiju koja nije statistički značajno povezana sa statusom fakulteta. Povezanost s rodom također je razmjerno slaba, no i dalje jača od povezanosti s nekim indikatorima ekonomskog i kulturnog kapitala, a najснаžнија, tj. umjereno jaka povezanost zavisne varijable zabilježena je s uspjehom u srednjoj školi. Negativni predznaci dobivenih korelacija pokazuju da fakultete višeg statusa pohađaju studenti viših ukupnih mjesečnih prihoda kućanstva, koji su pohađali više izvanškolskih aktivnosti, koji posjeduju više knjiga, koji su učestalije posjećivali kulturne događaje zadnjih godinu dana, studenti koji su imali bolji srednjoškolski uspjeh te studentice.

Tablica 4.
Povezanost zavisne i nezavisnih varijabli

	Status fakulteta prema rangu indeksa obrazovanja roditelja i području studija
Ukupni mjesečni prihodi kućanstva prije studija	$r_b = -0,165, p=0,000$
Pohađanje izvanškolskih aktivnosti	$r_b = -0,160, p=0,000$
Učestalost posjećivanja kulturnih događaja u zadnjih godinu dana	$r_b = -0,063, p=0,001$
Učestalost čitanja sadržaja nevezanih uz obaveze na studiju	$r_b = -0,021, p=0,273$
Broj knjiga kod kuće (bez uključenih časopisa i udžbenika)	$r_b = -0,112, p=0,000$
Najviši obrazovni status roditelja	$r_b = -0,211, p=0,000$
Rod	$r_b = -0,104, p=0,000$
Uspjeh u srednjoj školi	$r_b = -0,357, p=0,000$

Kako bi se izolirali učinci nezavisnih odnosno prediktorskih varijabli na vjerojatnost odabira skupina fakulteta različitog društvenog statusa (kriterijska varijabla), provedena je multinomijalna logistička regresija. Rezultati ove analize, prikazani u Tablici 5., odnose se na učinak prediktorske varijable nezavisno od učinka drugih varijabli uključenih u model. Kao referentna kategorija odabrani su fakulteti niskog statusa. U prvom modelu se, uz kontrolu roda i obrazovnog statusa roditelja, kao prediktori koriste indikator ekonomskog i kulturnog kapitala studenata. Kao indikator ekonomskog kapitala koristi se varijabla ukupnih mjesečnih prihoda kućanstva prije studija, a kao indikator kulturnog kapitala varijable: Pohađanje izvanškolskih aktivnosti, Učestalost posjećivanja kulturnih događaja u zadnjih godinu dana, Učestalost čitanja sadržaja nevezanih uz obaveze na studiju i Broj knjiga kod kuće (bez uključenih časopisa i udžbenika). Varijablom roda kontroliraju se moguće rodne razlike u odabiru fakulteta u određenim područjima studija (Jugović, 2019.). Indikatori različitih oblika kapitala odabrani su s obzirom na njihovu plauzibilnost u okviru teorije kulturne i socijalne reprodukcije (Bourdieu, 2011.). Budući da uspjeh u srednjoj školi može ograničavati odabir fakulteta neovisno o učinku drugih varijabli (usp. Davies i Guppy, 1997.), u drugom modelu se ta varijabla uvodi kao dodatni prediktor. S obzirom na to da indeks obrazovanja roditelja čini osnovu za rangiranje (status) fakulteta u sklopu kriterijske varijable, u oba se provjeravana modela kontroliraju učinci pojedinih prediktora nezavisno o obrazovnom statusu roditelja studenata.

U prvom modelu (Model 1) većina analiziranih varijabli pokazala se statistički značajnima u predikciji vjerojatnosti odabira jedne ili više skupina fakulteta. Izuzetak je varijabla broj knjiga kod kuće koja nije imala statistički značajan učinak na kriterijsku varijablu, tj. na vjerojatnost odabira

pojedinih skupina fakulteta u odnosu na fakultete niskog statusa. Uz kontrolu ostalih prediktora, veća vjerojatnost odabira fakulteta visokog statusa (Medicinski, Arhitektonski, Stomatološki) u odnosu na fakultete niskog statusa (Agronomski, Fakultet prometnih znanosti, Šumarski) povezana je s rodom (veća je vjerojatnost odabira za djevojke nego za mladiće), višim obrazovnim statusom roditelja, višim mjesečnim prihodima kućanstva, te pohađanjem većeg broja izvanškolskih aktivnosti prije studija. Dobiveni koeficijenti upućuju da su učinci većine statistički značajnih prediktora relativno slabi. Slično je i s vjerojatnošću odabira fakulteta umjereno visokog statusa društvenog područja (Filozofski, Pravni), pri čemu se kod ove skupine fakulteta značajni učinak pripisuje i varijabli učestalost čitanja sadržaja nevezanih uz obaveze na studiju, dok izostaje značajni učinak mjesečnih prihoda kućanstva. Značajni koeficijenti također relativno slabo pridonose povećanju vjerojatnosti upisa fakulteta višeg statusa u odnosu na fakultete niskog statusa. Najmanje je razlika u predikciji odabira skupina fakulteta različitog društvenog statusa zabilježeno između vjerojatnosti odabira fakulteta niskog statusa i fakulteta srednjeg statusa, odnosno *STEM* područja (PMF, Fakultet strojarstva i brodogradnje), pri čemu značajan učinak na veću vjerojatnost odabira dvaju fakulteta *STEM* područja ima samo obrazovni status roditelja. Uz kontrolu ostalih prediktora, fakultete umjereno niskog statusa društvenog područja (Fakultet političkih znanosti, Hrvatski studiji, Učiteljski) u odnosu na fakultete

niskog statusa vjerojatnije će odabrati djevojke nego mladići, studenti koji češće posjećuju kulturne događaje te oni koji češće čitaju različite sadržaje nevezane uz studij.

Kontrolom učinka uspjeha u srednjoj školi (Model 2) izostaje tek značajan učinak roda na vjerojatnost odabira fakulteta visokog statusa (Medicinski, Arhitektonski, Stomatološki). Značajnost preostalih prediktora u predikciji vjerojatnosti odabira drugih skupina fakulteta (umjereno visokog, srednjeg i umjereno niskog statusa) u odnosu na fakultete niskog statusa ostaje nepromijenjena, iako je snaga pojedinih prediktora nešto slabija u usporedbi s Modelom 1. Stoga se može zaključiti da, osim broja knjiga kod kuće, svi analizirani indikatori kulturnog kapitala imaju značajan učinak na vjerojatnost odabira pojedinih skupina fakulteta u odnosu na fakultete niskog statusa (Agronomski, Fakultet prometnih znanosti, Šumarski) nezavisno o uspjehu u srednjoj školi. Važno je još istaknuti da, iako je zabilježen značajan učinak indikatora kulturnog kapitala na odabir fakulteta različitog društvenog statusa, on nije konzistentan u svim analiziranim slučajevima. Tako je, primjerice, učinak pohađanja izvanškolskih aktivnosti statistički značajan samo kod usporedbe fakulteta visokog i umjereno visokog statusa s fakultetima niskog statusa, učinak učestalosti čitanja kod usporedbe fakulteta umjereno visokog i umjereno niskog statusa s fakultetima niskog statusa, dok je učinak posjećivanja kulturnih događaja statistički značajan samo kod usporedbe fakulteta umjereno niskog statusa s fakultetima niskog statusa.

Tablica 5.
Multinomijalna logistička regresija odabira fakulteta različitog društvenog statusa s obzirom na odabrane nezavisne varijable

	Fakulteti visokog statusa vs. fakulteti niskog statusa			Fakulteti umjereno visokog statusa vs. fakulteti niskog statusa			Fakulteti srednjeg statusa vs. fakulteti niskog statusa			Fakulteti umjereno niskog statusa vs. fakulteti niskog statusa							
	Model 1		Model 2	Model 1		Model 2	Model 1		Model 2	Model 1		Model 2					
	B	Se	B	Se	B	Se	B	Se	B	Se	B	Se					
Rod (0=m;1=ž)	0,883***	0,195	0,082	0,221	1,000***	0,189	0,612**	0,202	0,242	0,206	0,225	1,019***	0,198	0,926***	0,209		
Najviši obrazovni status roditelja	0,350***	0,061	0,395***	0,067	0,236***	0,058	0,254***	0,060	0,199**	0,064	0,227**	0,067	0,080	0,060	0,084	0,061	
Ukupni mjesečni prihodi kućanstva prije studija	0,268***	0,069	0,235**	0,075	0,055	0,069	0,048	0,070	0,083	0,075	0,065	0,078	-0,031	0,072	-0,032	0,073	
Pohađanje izvanškolskih aktivnosti	0,262**	0,080	0,223*	0,087	0,188**	0,079	0,181*	0,079	0,134	0,091	0,119	0,094	0,101	0,081	0,101	0,080	
Učestalost posjećivanja kulturnih događaja u zadnjih godinu dana	0,024	0,043	0,032	0,046	0,042	0,042	0,030	0,042	-0,049	0,051	-0,061	0,052	0,187***	0,042	0,175***	0,042	
Učestalost čitanja sadržaja nevezanih uz obaveze na studiju	0,032	0,020	0,013	0,022	0,087***	0,019	0,078***	0,020	-0,030	0,022	-0,043	0,023	0,108***	0,020	0,102***	0,020	
Broj knjiga kod kuće (bez uključenih časopisa i udžbenika)	0,007	0,070	0,006	0,077	0,001	0,068	0,010	0,069	-0,145	0,075	-0,134	0,078	-0,069	0,071	-0,065	0,071	
Uspjeh u srednjoj školi (prosječni)			4,141***	0,305		1,468***	0,233				2,308***	0,276		0,109	0,229		
Intercept	-4,043***	0,472	-21,836***	1,460	-3,406***	0,449	-9,374***	1,074	-0,509	0,473	-10,032***	1,256	-3,437***	0,463	-3,717***	1,026	

Model 1: - 2LL = 4286,804 (df = 28) p = 0,000, McFadden R² = 0,083; Model 2: - 2LL = 3962,122 (df = 32), p = 0,000, McFadden R² = 0,153

*p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001

RASPRAVA I ZAKLJUČAK

Cilj rada bio je ispitati horizontalne nejednakosti u visokom obrazovanju u hrvatskom kontekstu. Pritom se pošlo od hipoteze da su, nezavisno o uspjehu u srednjoj školi, razlike u vjerojatnosti odabira fakulteta različitog društvenog statusa u određenim područjima studija povezane s ekonomskim i različitim oblicima kulturnog kapitala studenata. Za provjeru ove hipoteze u prvom su koraku fakulteti iz uzorka okupljeni u skupine prema rangu vrijednosti indeksa obrazovanja roditelja (kao pokazatelja njihove društvene selektivnosti) i području studija. Ovim postupkom utvrđeno je da skupinu fakulteta visokog statusa, odnosno društveno najselektivnijih fakulteta čine Medicinski, Arhitektonski i Stomatološki fakultet, što odgovara nalazima stranih (npr. Zawistowska, 2011.) i domaćih istraživanja (Previšić, 1978.; Farnell i sur., 2011.) prema kojima je udio studenata s visokoobrazovanim roditeljima razmjerno najviši u području medicinskih, odnosno biomedicinskih studija. Pored Medicinskog i Stomatološkog, u skupini fakulteta visokog statusa nalazi se i Arhitektonski fakultet kao društveno najselektivniji fakultet tehničkog područja. Prema obrazovnom statusu roditelja studenata, nešto niži rang zauzimaju dva društvena fakulteta (Filozofski, Pravni), a nakon njih, s još nižim rangom, grupiraju se dva fakulteta iz *STEM* područja (PMF, Fakultet strojarstva i brodogradnje). Razmjerno visok status Pravnog fakulteta objašnjavamo činjenicom što studij prava, slično kao medicina, stomatologija i arhitektura, predstavlja tradicionalno prestižne profesije koje omogućavaju nasljeđivanje roditeljskog klasnog statusa. Moguće objašnjenje za razmjerno visoku društvenu selektivnost Filozofskog fakulteta nalazimo u važnosti jezičnih i drugih kulturnih kompetencija – koje se prenose unutar obitelji visokoobrazovanih roditelja – za društvene i humanističke znanosti (Bourdieu i Passeron, 1990.). Preferencije

studenata za dva fakulteta *STEM* područja (PMF, Fakultet strojarstva i brodogradnje) mogu se objasniti rastućom potražnjom za visokokvalificiranim tehničkim zanimanjima koja pojedincima omogućavaju privilegirani položaj na tržištu rada. Opravdano je pretpostaviti da roditelji višeg obrazovnog statusa mogu u većoj mjeri utjecati na odabir ekonomski »isplativog« *STEM* područja. Prema obrazovnom statusu roditelja studenata, razmjerno niži rang zauzimaju tri fakulteta društvenog područja (Fakultet političkih znanosti, Hrvatski studiji, Učiteljski fakultet), kao i »miješana« skupina pri donjem kraju hijerarhije koju čine Agronomski fakultet, Fakultet prometnih znanosti i Šumarski fakultet. Ovakav rezultat objašnjavamo mogućnošću da društveni fakulteti iz niže rangirane skupine predstavljaju odabir onih koji smatraju da im srednjoškolski uspjeh i/ili uspjeh na maturi umanjuju izgleda za upis drugih fakulteta društvenog područja. Niski status biotehničkih studija (Agronomski fakultet, Šumarski fakultet) potvrđuje nalaze ranijih istraživanja koji područje agronomije izdvajaju kao ono s tradicionalno najmanjim udjelom studenata čiji roditelji imaju tercijarno obrazovanje (Supek, 1967.; Previšić, 1978.). S druge strane, nizak obrazovni status roditelja studenata Fakulteta prometnih znanosti upućuje na mogućnost da se ovaj tehnički studij, za razliku od drugih srodnih studija, percipira kao studij niske ekonomske »isplativosti« koji razmjerno rijetko upisuju studenti privilegiranog društvenog podrijetla.

Utvrđivanjem statusne hijerarhije fakulteta, u sljedećem je koraku ispitana veza između fakulteta različitog društvenog statusa i ekonomskog i kulturnog kapitala studenata. Nakon što je utvrđeno da je status fakulteta statistički značajno bivarijantno povezan s gotovo svim analiziranim indikatorima ekonomskog i kulturnog kapitala, multinomijalnom logističkom regresijom ispitani su njihovi učinci unutar dvaju

modela. Rezultati multinomijalne logističke regresije odnose se na vjerojatnost odabira svake od četiri skupine fakulteta u odnosu na fakultete niskog statusa. Uz kontrolu roda i obrazovnog statusa roditelja, u prvom modelu se kao prediktori koriste indikatori ekonomskog i kulturnog kapitala studenata, dok se u drugom dodatno uvodi varijabla uspjeh u srednjoj školi. Rezultati logističke regresije pokazali su da je vjerojatnost odabira pojedinih skupina fakulteta povezana s ekonomskim i kulturnim kapitalom studenata, no također da ova veza nije jednoznačna. Veća vjerojatnost odabira fakulteta visokog statusa (Medicinski, Arhitektonski, Stomatološki) u odnosu na fakultete niskog statusa (Agronomski, Fakultet prometnih znanosti, Šumarski) povezana je s višim prihodima kućanstva kao indikatorom ekonomskog kapitala te češćim pohađanjem izvanškolskih aktivnosti prije studija kao indikatorom kulturnog kapitala studenata. Ovaj se rezultat može protumačiti količinom materijalnih resursa na raspolaganju, kao i obrazovnim aspiracijama koje proizlaze iz kulturnog miljea obitelji studenata (Bourdieu i Passeron, 1990.). Učinak prihoda i izvanškolskih aktivnosti na spomenuti odabir ostaje statistički značajan i nakon kontrole uspjeha u srednjoj školi. To znači da i među učenicima koji imaju sličan školski uspjeh, veću vjerojatnost za odabir fakulteta visokog statusa imaju učenici s više ekonomskog i kulturnog kapitala. Nadalje, nalaz da učinak prihoda kućanstva ostaje statistički značajan nakon kontrole školskog uspjeha potvrđuje pretpostavljenu visoku socioekonomsku selektivnost ove skupine fakulteta (Medicinski, Arhitektonski, Stomatološki). Rezultati također pokazuju da je vjerojatnost odabira fakulteta visokog statusa veća za djevojke nego za mladiće. Spomenuti učinak roda prestaje biti značajan kada se u model uvede školski uspjeh, što upućuje da je povezanost roda i odabira fakulteta visokog statusa posredovana uspjehom u srednjoj školi. Vjerojatnost

odabira društvenih fakulteta umjereno visokog statusa (Filozofski, Pravni) povezana je s dva indikatora kulturnog kapitala – s češćim pohađanjem izvanškolskih aktivnosti kao i s češćim čitanjem sadržaja nevezanim uz studij. Kada se u model uvede uspjeh u srednjoj školi, učinak ovih dvaju oblika kulturnog kapitala ostaje statistički značajan što ukazuje da je njihov učinak izravan i da se ne ostvaruje putem školskog uspjeha. Veća vjerojatnost odabira društvenih fakulteta umjereno niskog statusa (Političke znanosti, Hrvatski studiji, Učiteljski) u odnosu na fakultete niskog statusa (Agronomski, Fakultet prometnih znanosti, Šumarski) povezana je s češćim čitanjem sadržaja nevezanim uz studij, no jednako tako i s češćim posjećivanjem kulturnih događaja. Ovakav rezultat podupire ranije spomenutu tezu o važnosti jezičnih i kulturnih kompetencija za društvene i humanističke znanosti. U usporedbi s društvenim fakultetima umjereno visokog statusa, kod ovih fakulteta (Političke znanosti, Hrvatski studiji, Učiteljski) izostaje statistički značajan učinak izvanškolskih aktivnosti. Moguće objašnjenje za ovo nalazimo u mogućnosti da, u usporedbi s drugim oblicima kulturnog kapitala, izvanškolske aktivnosti u većoj mjeri ovise o financijskim mogućnostima obitelji studenata (koje su zbog višeg obrazovnog statusa roditelja vjerojatno veće kod studenata fakulteta umjereno visokog statusa nego kod studenata fakulteta umjereno niskog statusa). Učinci kulturnog kapitala za vjerojatnost odabira dviju skupina društvenih fakulteta ostaju značajni i nakon što je uzeta u obzir razlika u školskom uspjehu, što potvrđuje pretpostavku o važnosti kulturnih dispozicija za donošenje obrazovnih odluka (Bourdieu i Passeron, 1990.; usp. Georg i Bargel, 2017.). Vjerojatnost odabira društvenih fakulteta umjereno visokog i umjereno niskog statusa u odnosu na

fakultete niskog statusa veća je za djevojke nego za mladiće, što se ne mijenja nakon kontrole uspjeha u srednjoj školi. Veća vjerojatnost odabira fakulteta srednjeg statusa *STEM* područja (u odnosu na fakultete niskog statusa) nije povezana niti s višim prihodima kućanstva studenata kao indikatorom njihovog ekonomskog kapitala, niti s nekim od ispitivanih indikatora kulturnog kapitala studenata. Tek uvođenje školskog uspjeha u model povećava vjerojatnost odabira nekog od dvaju fakulteta *STEM* područja (PMF, Fakultet strojarstva i brodogradnje) u odnosu na fakultete niskog statusa. Izostanak pozitivnog učinka ekonomskog i kulturnog kapitala na vjerojatnost odabira dvaju fakulteta *STEM* područja upućuje na specifičnost »matematičkog faktora« koji, za razliku od verbalne kulture, u manjoj mjeri ovisi o obiteljskom miljeu i obiteljskim kulturnim praksama (Supek, 1967.). Tezu o posebnosti »matematičkog faktora« podupire također nalaz da, za razliku od ostalih skupina fakulteta, ne postoje razlike prema rodu u vjerojatnosti odabira dvaju fakulteta *STEM* područja u odnosu na fakultete niskog statusa.

Prikazani rezultati upućuju na prisutnost horizontalnih nejednakosti u visokom obrazovanju u hrvatskom kontekstu. Preciznije, vjerojatnost odabira fakulteta različitog društvenog statusa povezana je s ekonomskim i različitim oblicima kulturnog kapitala studenata, iako je ova povezanost dijelom parcijalna i nekonzistentna. Usprkos tome, ovaj je nalaz važan jer podupire i proširuje dosadašnje ograničene nalaze o horizontalnim nejednakostima u visokom obrazovanju u Hrvatskoj (Supek, 1967.; Previšić, 1978.; Farnell i sur., 2011.). Učinak ekonomskog kapitala studenata prisutan je samo kod odabira društveno najselektivnije skupine fakulteta (Medicinski, Arhitektonski, Stomatološki), pri čemu spomenuti učinak zadržava statističku značajnost nezavisno o školskom uspjehu. Ovakav nalaz upućuje da je studentska percepcija prohibitivnih

troškova vezanih uz studij najveća pri (ne) odabiru društveno najselektivnijih fakulteta. Učinak kulturnog kapitala na vjerojatnost odabira fakulteta različitog društvenog statusa također je nezavisan o uspjehu u srednjoj školi, premda se učinak pojedinih oblika kulturnog kapitala ne može poopćiti za sve ispitivane skupine fakulteta. Drugim riječima, posjedovanje kulturnog kapitala povećava vjerojatnost odabira društveno selektivnijih fakulteta bez obzira na školski uspjeh, iako su određeni oblici kulturnog kapitala relevantni samo za određene skupine fakulteta. Ukupno uzevši, dobiveni nalazi upućuju da se selekcijski procesi u visokom obrazovanju i u hrvatskom kontekstu ne mogu odvojiti od socioekonomskog i sociokulturnog okruženja studenata. Izuzetak čine dva fakulteta *STEM* područja (PMF, Fakultet strojarstva i brodogradnje) čiji odabir nije povezan ni s ekonomskim ni s kulturnim kapitalom studenata, već prvenstveno ovisi o njihovom uspjehu u srednjoj školi. Iako potonji rezultat odstupa od teorijskih očekivanja i upućuje na razmjernu društvenu »otvorenost« ovih dvaju fakulteta, provedene analize većim dijelom podupiru mogućnost horizontalne distinkcije u visokom obrazovanju u hrvatskom kontekstu. Ovakva procjena ne znači da horizontalne nejednakosti u visokom obrazovanju nisu bile prisutne i u prijašnjim razdobljima, već upućuje na potencijal – u vidu povezanosti kapitala i veće društvene selektivnosti studija – za njihovu suvremenu aktualizaciju (usp. Netz i Finger, 2016.). Predstavljena analiza učinka različitih kapitala na vjerojatnost odabira fakulteta različitog statusa proširuje također rezultate međunarodnih istraživanja koja su u pravilu fokusirana na manji broj indikatora društvenog porijekla, prvenstveno klasnu pripadnost i obrazovanje roditelja (npr. van de Werfhorst, Sullivan i Cheung, 2003.; Triventi, 2013.) i koja ne razdvajaju učinak kulturnih i ekonomskih faktora obrazovnih odabira. Ovo je važno istaknuti i stoga što analiza učinka korište-

nih indikatora ekonomskog i kulturnog kapitala omogućava dublje razumijevanje veze između horizontalnih nejednakosti i različitih obiteljskih i kulturnih miljea (Bourdieu, 2011.). Sukladno tome, dobiveni nalazi upućuju da je svaka procjena »otvorenosti« sustava visokog obrazovanja koja zanemaruje ekonomski i kulturno zavisne odabire povezane sa studijem nužno parcijalna (usp. van de Werfhorst, Sullivan i Cheung, 2003.; van de Werfhorst i Luijkx, 2010.). Iz perspektive inkluzivne obrazovne politike (posvećene izjednačavanju obrazovnih i životnih šansi), ovakvo stajalište sugerira da bi, pored smanjivanja (vertikalnih) nejednakosti u pristupu visokom obrazovanju, bilo opravdano adresirati i (horizontalne) nejednakosti unutar visokog obrazovanja. Moguće mjere trebale bi pritom uvažiti mogućnost da je učenička percepcija postojećih alternativa – kako u sustavu visokog obrazovanja, tako i na tržištu rada – značajnim dijelom određena socioekonomskim i sociokulturnim zaleđem učenika (Davies i Guppy, 1997.; Bourdieu, 2011.).

Ograničenja ovoga istraživanja moguće je pripisati metodi uzorkovanja i dizajnu istraživanja. Naime, korištenje kvotnog uzorka (studenata 2. i 3. godine odabranih fakulteta), tj. namjernog uzorka, onemogućava reprezentativnost i zaključivanje na ukupnu populaciju studenata Sveučilišta u Zagrebu. Iako dobiveni rezultati mogu poslužiti kao indikativne smjernice u istraživanom području horizontalnih nejednakosti u visokom obrazovanju, u budućim bi istraživanjima svakako trebalo uključiti studente svih godina i vrsta studija (preddiplomskog, diplomskog i integriranog), kao i studente drugih sastavnica Sveučilišta da bi se dobio što bolji i reprezentativniji uvid u analiziranu problematiku. Uz navedeno, kros-sekcijski dizajn provedenog istraživanja ograničavajući je u smislu donošenja uzročno-posljedičnih zaključaka, a na primjeru ovoga istraživanja moguća je i obrnuta kauzalnost budući da bi okruženje određenog fakulteta

moglo imati utjecaj na neke oblike kulturnog kapitala studenata. Uz navedeno, moguće je i intervenirajući učinak drugih relevantnih faktora (poput naslijeđene sposobnosti i/ili obiteljskom situacijom uvjetovane motivacijske dispozicije) na vezu između kulturnog kapitala i mogućnosti upisivanja fakulteta višeg statusa.

LITERATURA

- Arum, R., Gamoran, A., & Shavit, Y. (2007). More inclusion than diversion: Expansion, differentiation, and market structure in higher education. In Y. Shavit, R. Arum & A. Gamoran (Eds.), *Stratification in higher education: A comparative study* (pp. 1-35). Stanford University Press.
- Berlin Communiqué. (2003). *Realising the European Higher Education Area*. Available at <https://enqa.eu/wp-content/uploads/2013/03/Berlin-Communique1.pdf>
- Blossfeld, H.-P., & Shavit, Y. (1993). Persisting barriers: Changes in educational opportunities in thirteen countries. In Y. Shavit & H.-P. Blossfeld (Eds.), *Persistent inequality: Changing educational attainment in thirteen countries* (pp. 1-23). Westview Press.
- Bourdieu, P. (1997). The forms of capital. In A. H. Halsey, H. Lauder, P. Brown & A. Stuart Wells (Eds.), *Education: Culture, economy, and society* (pp. 47-58). Oxford University Press.
- Bourdieu, P. (2011). *Distinkcija: Društvena kritika suđenja*. Antibarbarus izdanja.
- Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (1990). *Reproduction in education, society and culture*. Sage.
- Brown, P., Halsey, A. H., Lauder, H., & Stuart Wells, A. (1997). The transformation of education and society: An introduction. In A. H. Halsey, H. Lauder, P. Brown & A. Stuart Wells (Eds.), *Education: Culture, economy, and society* (pp. 1-44). Oxford University Press.
- Davies, S., & Guppy, N. (1997). Fields of study, college selectivity, and student inequalities in higher education. *Social Forces*, 75(4), 1417-1438. <https://doi.org/10.2307/2580677>
- DiMaggio, P. (1982). Cultural capital and school success: The impact of status culture participation on the grades of U.S. high school students. *American Sociological Review*, 47(2), 189-201. <https://doi.org/10.2307/2094962>

- Doolan, K., Puzić, S., & Baranović, B. (2018). Social inequalities in access to higher education in Croatia: Five decades of resilient findings. *Journal of Further and Higher Education*, 42(4), 467-481. <https://doi.org/10.1080/0309877X.2017.1281891>
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. (2018a). Žene i muškarci u Hrvatskoj 2018.. Dostupno na https://www.dzs.hr/hrv/publication/men_and_women.htm
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. (2018b). *Priopćenje 8.1.7. Studenti upisani na stručni i sveučilišni studij u zimskom semestru ak. g. 2017./2018..* Dostupno na https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2018/08-01-07_01_2018.htm
- European Commission. (2003). *Education and Training 2010. The success of the Lisbon Strategy hinges on urgent reforms.* Available at <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ab831188-ebba-4060-8948-db611036cdad/language-en/format-PDF/source-search>
- Farnell, T., Matković, T., Doolan, K., & Cvitan, M. (2011). *Socijalna i ekonomska slika studentskog života u Hrvatskoj – Nacionalno izvješće istraživanja Eurostudent za Hrvatsku.* Institut za razvoj obrazovanja.
- Gerber, T. P., & Cheung, S. Y. (2008). Horizontal stratification in postsecondary education: Forms, explanations, and implications. *Annual Review of Sociology*, 34, 299-318. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.34.040507.134604>
- Georg, W., & Bargel, E. (2017). Parental qualifications as determinants of university entrance and choice of a field of study in Germany. *European Journal of Higher Education* 7(1), 78-95. <https://doi.org/10.1080/21568235.2017.1265777>
- Halsey, A. H. (2006). The European University. In H. Lauder, P. Brown, J. A. Dillabough & A. H. Halsey (Eds.), *Education, globalization and social change* (pp. 854-865). Oxford University Press.
- Jugović, I. (2019). Želje, planovi i stavovi učenica i učenika završnih razreda srednjih škola o prijelazu iz srednjeg u visoko obrazovanje. U Z. Ristić Dedić & B. Jokić (ur.), *Što nakon srednje? Želje, planovi i stavovi hrvatskih srednjoškolaca* (str. 64-83). Agencija za znanost i visoko obrazovanje.
- Kraaykamp, G., Tolsma, J., & Wolbers, M. H. J. (2013). Educational expansion and field of study: Trends in the intergenerational transmission of educational inequality in the Netherlands. *British Journal of Sociology of Education*, 34(5-6), 888-906. <https://doi.org/10.1080/01425692.2013.816622>
- Lareau, A., & Weininger, E. B. (2003). Cultural capital in educational research: A critical assessment. *Theory and Society*, 32(5-6), 567-606. <https://doi.org/10.1023/B:RYSO.0000004951.04408.b0>
- Lucas, S. R. (2001). Effectively maintained inequality: Education transitions, track mobility, and social background effects. *The American Journal of Sociology*, 106(6), 1642-1690. <https://doi.org/10.1086/321300>
- Netz, N., & Finger, C. (2016). New horizontal inequalities in German higher education? Social selectivity of studying abroad between 1991 and 2012. *Sociology of Education*, 20(10), 1-20. <https://doi.org/10.1177/0038040715627196>
- Previšić, J. (1978). Tko, kako i zašto na fakultet? Socijalno porijeklo i materijalni status redovitih studenata u Hrvatskoj. *Pitanja*, 10(3), 4-21.
- Puzić, S., Gregurović, M., & Košutić, I. (2016). Cultural capital – a shift in perspective: An analysis of PISA 2009 data for Croatia. *British Journal of Sociology of Education*, 37(7), 1056-1076. <https://doi.org/10.1080/01425692.2014.1001058>
- Reay, D., Davies, J., David, M., & Ball, S. J. (2001). Choices of degree or degrees of choice? Class, „race“ and the higher education choice process. *Sociology*, 35(4), 855-874. <https://doi.org/10.1177/0038038501035004004>
- Reimer, D., & Pollak, R. (2010). Educational expansion and its consequences for vertical and horizontal inequalities in access to higher education in West Germany. *European Sociological Review*, 26(4), 415-430. <https://doi.org/10.1093/esr/jcp029>
- Sirin, S. R. (2005). Socioeconomic status and academic achievement: A meta-analytic review of research. *Review of Educational Research*, 75(3), 417-453. <https://doi.org/10.3102/00346543075003417>
- Supek, R. (1967). Sveučilišna politika obrazovanja, socijalno porijeklo studenata i uspjeh u studiranju. U M. A. Mihovilović (ur.), *Društveni i ekonomski aspekti obrazovanja* (str. 410-446). Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.
- Triventi, M. (2013). Stratification in higher education and its relationship with social inequality: A comparative study of 11 European countries. *European Sociological Review*, 29(3), 489-502. <https://doi.org/10.1093/esr/jcr092>
- Usher, A. (2009). *Ten years back and ten years forward: Developments and trends in higher education in Europe Region.* Rad prezentiran na UNESCO Forum on Higher Education in the Europe Region: Access, values, quality and competitiveness, 21.-24. 05. 2009., Bucharest, Roma-

- nia. Dostupno na https://higherstrategy.com/wp-content/uploads/2011/07/0905_UNESCO.pdf
- Van de Werfhorst, H. G., & Luijkx, R. (2010). Educational field of study and social mobility: Disaggregating social origin and education. *Sociology*, 44(4), 695-715. <https://doi.org/10.1177/0038038510369362>
- Van de Werfhorst, H. G., Sullivan, A., & Cheung, S. Y. (2003). Social class, ability and choice of subject in secondary and tertiary education in Britain. *British Educational Research Journal*, 29(1), 41-62. <https://doi.org/10.1080/0141192032000057366>
- Zawistowska, A. (2011). Horizontal inequalities in higher education. *Polish Sociological Review*, 3(175), 333-350. Available at <http://polish-sociological-review.eu/Horizontal-Inequalities-in-Higher-Education,126478,0,2.html>

Summary

HORIZONTAL DIFFERENCES IN HIGHER EDUCATION IN CROATIA: THE EFFECTS OF DIFFERENT TYPES OF CAPITAL ON THE CHOICE OF FACULTIES OF DIFFERENT SOCIAL STATUS

Saša Puzić

*Institute for Social Research in Zagreb
Zagreb, Croatia*

Margareta Gregurović

*Institute for Migration and Ethnic Studies
Zagreb, Croatia*

Iva Odak

*Institute for Social Research in Zagreb
Zagreb, Croatia*

The aim of the paper is to examine horizontal inequalities in higher education in the Croatian context. Starting from the theory of cultural and social reproduction (Bourdieu, 2011), it is hypothesized that, regardless of students' high school achievement, differences in the likelihood of choosing faculties of different social status in certain fields of study are related to students' cultural and economic capital. The analyses are based on data collected during the academic year 2016/17 on a sample of 1,533 second and third-year students at 13 faculties of the University of Zagreb. In order to test the starting hypothesis, the first step was to establish a hierarchy of faculties sorted by the fields of study, according to the level of education of the students' parents. Using multinomial logistic regression analysis, the effects of the students' cultural and economic capital on the likelihood of choosing faculties of different social status were examined. The results show that the probability of choosing the analysed groups of faculties is related to economic capital and various forms of cultural capital of students, regardless of their high school achievement. The exception are two STEM faculties, whose choice is neither related to students' economic, nor cultural capital, but primarily dependent on high school achievement. Although the effect of particular forms of economic and cultural capital is to certain extent partial and inconsistent and cannot be generalised for all the examined groups of faculties, the findings indicate that choices in higher education cannot be separated from the socioeconomic and sociocultural surroundings of students.

Key words: horizontal inequalities, higher education, cultural capital, economic capital, choices in higher education